

մարի մեհենին մէջ կանգնեցին Արտեմայ պղնձաձոյլ ոսկեզօծ անդրին՝ Ապոլոնի ան. գրոյն հետ: Արտաշէիսի սրգին Տիգրան՝ Հրհայ գերիննուր մէջ մասն բնակեցուց քաղաքին մէջ և մէկ մասն ալ մերձակայ Վարդգէսի աւանը՝ որ յետոյ Վաղարշապատ եղաւ: — Արամայիսէն մինչեւ Երուսաղէմ թէ ժամանակ գրեթէ 20 կամ 25 դարոց միջոց, այսաբարտեան դաշտի վրայ շատ փոփոխութիւններ եղան: Երասիս գետն ալ իւր բնթացքն փոխեց և սկսաւ հոսիլ Արմաւրէն գրեթէ 4 վերստ հեռու, որուն հին հունը մինչեւ ցարդ կ'երեւի բլրի ստորոտը, որուն պլլագիդը Գոռոս Արագ (Յամաք Երասիս) անունը կուտան: Երուսաղէմ թէ կ'երեւի ջրոյ նուազութեան կամ Երասիսի հեռանալուն պատճառաւ և աւելի ումարդուն տեղոյ մը ի խնդիր եղնելով, կառոյց Երուսաղէմաւոր և հոն փոխադրեց արքունիքը. նոյն ժամանակ Արմաւրի հոգակաւոր մեհենին կուռքերն ալ փոխադրեց ի Բագարան: Չորրորդ դարու մէջ Արշակ Բ Արմաւրի մէջ կոտորել տուաւ Կամարակաւնաց ցեղն. այդ միջոցին Խորենացին (Բ. Ա.) յոեալ արքունիք կը կոչէ քաղաքս:

Արմաւրայ բլրոյն վրայ և իւր սահմանաց մէջ գտնուած են բաւական թուով բեւեռաձեւ արձանագրութիւններ. որոց ստոյգ ընթերցմամբ միայն, հնարաւոր պիտի լինի ճշգրիտ տեղեկութիւններ ստանալ քաղաքին նախապատմական ժամանակի մէջ ունեցած հոգակին վրայ: Ռուս հնագէտն Ուլարով, բլրոյն վրայ և ստորոտը պեղումներ ըրաւ, բայց խիստ հնութեան նշաններ չգտաւ, բայց եթէ հողէ անօթներ. իսկ մերձակայ ցածուն հողաբլրոց մէջ գտաւ արծաթէ մանեակներ, մատանիներ և այլ այսպիսի իրեր, որոնք ըստ իւր կարծեան ըրիստոնէական Գ-Է դարուց կը վերաբերին. միայն բարձրաւանդակ մը փորուածքին միջէն գտաւ քարեղէն զենքեր և զանակներ, որոնք խիստ հին ժամանակաց կը վերաբերին: Գոնիպր անգլիացի նոր հայագէտը, որ 1888ին այցելեց Արմաւրի, կ'ըսէ, թէ կեղացիները բլրոյն վրայ հաստ պարիսպ կամ պատ մը քակած ժամանակ, յայտնուեւր է գետնուղւոյ մուտք մը, որ հսկում լեցուած լինելով ինքը

չէ կարողացած ներս մտնել, բայց կը համարի որ բլրոյն խոր գտնուին քարափոր սենեակներ՝ Վանայ սենեկաց նման: Ռուս գիտնականն Նիկոլսկի, իւր հրատարակած Ռուսաց Հայաստանի բեւեռագիր արձանագրութեանց գրքի մէջ, ընդարձակօրէն կը խօսի Արմաւրայ վրայ: Արմաւրայ բլրոյն աւրեմտակողմը կը տարածուի երկարաձեւ առաւելար մը, յորում կը նշմարուին վաղեմի շինուածոց հիմունք, որոնք թերեւս լինին քաղաքին արուարձանքն կամ թաղերն: Մէջ տեղը կայ Ս. Գասթայ կոչուած ուխտատեղի մը, հասարակ քարերով հիսուած, փոքր և ցած դռնով, ոսկից կը մտնեն ծնրադիր. ներք կանգնած կայ սինակ մը, և կը կարծուի հին մեհենատեղի. այժմ ուխտի կ'երթան հոն Նոր կիւրակէին: Այսպէս, 148—152: Ստորգր. Հիւն Հայ. 498—500: Բագրատիկ, 1897, էջ 197—203 և 241—248: Եւ այլն:

Հ. ՍՈՌԻՍՍ ԵՓՐԻՍԵԱՆ

ՀԱՅԻՍՏԱՆԻ ՆԵՐՍԻՍԻԱՆԻՆԻ

(Շար. տես էջ 159)

ՅՈՒՆԻԱՆ Գ

Հայ երաժշտութեան նշանները.

ՀԱՅՈՑ եկեղեցական երգերու զանազան եղանակաց օրինակներ տալէն առաջ, պատշաճ է նախ ճանչընել անոնց նշանները:

Այս նշանները կը ներկայացնեն ո՛չ միայն երգի յատուկ ձայնի փոփոխութիւնքն, այլ նաեւ խօսակցութեան ձայնի զանազանութիւնները: Երաժշտական այն նշաններն որ կը յայտնեն խօսակցութեան մէջ ձայնի կրած կերպաւորութիւններն, թուով չորս են. որոնք, ամանակ, հազաւ և կիրք: Որոշակն է՝ կամ շեշտ, կամ բռն, կամ պարոյկ. շեշտը (') կը ցուցնէ թէ պէտք է ձայնը

բարձրացնել, և կը գործածուի ժխտելու, արգելելու, հրամայելու և հարցընելու. քոչքը (') կը ցուցնէ թէ պէտք է ձայնը ցածցընել, և կը դուռի սովորաբար ածականներու վրայ որոնք մանրալայար կամ շողկապներու տեղ կը դրուին. պարոյկը (") կը ստովցընէ թէ մի և նոյն վանկի վրայ պէտք է յաջորդաբար բարձրացընել և ցածցընել ձայնը: — Ամանակը կը կայանայ ձայնը հանգչեցընելուն վրայ, քիչ մը բարձրացընելով այն վանկին վրայ՝ ուր կը գտնուի այս (i) նշանը: Հագագը երկու տեսակ է, քառ և չերկ. քառը (h) կը գործածուի ա գրին վրայ, և այն ատեն վ ի հնչումը կու տայ անոր. չերկը (l) կը նշանակէ թէ ձայնը պէտք է մեղմով հանել:

Իսկ կրից նշանները, քերականութեան միայն կը պատկանին, երաժշտութեան մէջ գործածուած չգտանք. ուստի և առաջինոց նման չեն դասուիր երգի նշանաց մէջ, որոնց ցուցակը կը գտնուի Հայոց շարականաց վերջը: Պիտի կրկնենք հոս այս վերջին նշանները իրենց անուամբ, նախ հայերէն գրուած, յետոյ անոնց լատիններէն թարգմանութիւնը ըստ Շրէօտերի. և վերջապէս անոնց վրայ պիտի յաւելունք մեր տեսութիւններն ու զիւ սողութիւններն՝ ճանչցընելու համար անոնց յատկութիւնքն, սովորական կիրառութիւնքն, և անոնց անուններուն թարգմանութեան ըրուած մեթոտիս:

ՅՕՂՈՒԱԾ Ի

Բացատրութիւն երաժշտական նշանաց կամ Հայոց երաժշտութեան խաղերը.

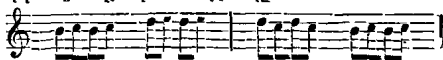
Յուսով կ'որախանայինք թէ պիտի կարենանք դրական կերպով մը բացատրել Հայոց երաժշտական ամէն նշանաց յատկութիւնքն. այս վստասնութեամբ անոնց իրաւքանչիւրին երգի օրինակներ առինք և նշանեցինք. բայց երբ հայկական ութ ձայն եղանակները եւրոպական նօղայի վերածեցինք՝ տեսանք որ այն նշանաց շատերը չէին համապատասխաներ մեզի տրուած օրինակաց արգեանց, և ի գործնականին ընտել համաձայն չէին երթար, և միշտ նոյն չէր այլ և այլ ձայնից լինի, հետեւաբար չկոցեցանք մեր գաղափարը իսովին ի գործ դնել:

Սակայն զեռ շատ բան կը փնար ստովելու հայկական երաժշտութեան մասին, զոր Շրէօտեր իրաւամբ իբրեւ ամենազգուարին տրուեաւ մը կը համարի, և շատ պարզաբան պիտի ըլլար մեզի համար, եթէ այնպիսի նպաստաւոր պարագայից մէջ յորս գտնուեցանք, չկարենայինք աւելի բան մը որովհետեւ, քան ինչ որ արդէն հարկւր տարի առաջ զիտէին այս երաժշտութեան մասին և խաղերու նկատմամբ: Նշանակենք ուրեմն կարգաւ բոլոր այս խաղերը, բացատրելով անոնց իւրաքանչիւրին յատկութիւնքը և կիրառութիւնքը, որչափ որ հասկըցանք:

1.	չեղա	Celer
2.	փուշ	Spina
3.	բուք	Gravis
4.	պարոյկ	Curvus
5.	երկար	Longus
6.	սուղ	Brevis
7.	սուր	Acutus
8.	թուր	Acinaces
9.	ծուկ	Genu

Նշան ուրաակի, որ կը ցուցընէ թէ պէտք է ձայնը քիչ մը բարձրացընել, ձայնին աւելի ոյժ առնով: Նշան լերկ հագագի, որ կը ցուցընէ թէ ձայնը մեղմ հանելու է: Բուք նշան՝ որ կը ցուցընէ թէ ձայնը պէտք է ցածցընել: Պարոյկ, կը ցուցընէ թէ նոյն վանկին վրայ ձայնը պէտք է բարձրացընել ու ցածցընել: Այս նշանը կը ցուցընէ ձայնի չափաւոր երկարութիւնը: Բայց ընդհանրապէս անոր վրայ նուազ երկար է քան ուրիշ ձայնաւորաց վրայ: Այս նշանը կը ցուցընէ թէ ձայնը կարճ հանելու է: Այսինքն չոր կերպով և առանց երկնցընելու: Այս՝ չեղան է. կը նշանակէ ձայնի զօրաւոր բարձրացում մը: Այս նշանը կը ցուցընէ թէ պէտք է ձայնը զօրաւոր կերպով բարձրեն վար իջեցընել: Այս նշանը, իրմէ վերջը եկող խաղին իրմէ նախ ընթացին զօրութիւնը կու տայ:

10.	.	.	.	.	Այս նշանը կը զործածուի միայն ստեղծի եղանակաց մէջ, որ միւսներէն յառաջ կու գայ:
11.	Թաշտ .	Concha .	.	.	Այս նշանը կը զործածուի միայն առաջին, երկրորդ և հինգերորդ ձայներու մէջ: Չկրցանք որոշ իմանալ թէ թնչ է իւր բուն զորութիւնը. նոյն է առաջին ձայն երգին առաջին չափուն երրորդ խաղին, և հինգերորդ ձայնին առաջին չափուն երրորդ խաղին հետ:
12.	ուրակ .	Circumflexus	.	.	Այս նշանը ալէն ձայներու մէջ է գրին վրայ կը հանդիպի ի բառս է փառադրեալ, բաց ի երկրորդէն ու վերջինէն: Տես համապատասխանող նշանները:
13.	խունձ .	Tripudium .	.	.	Այս նշանին երգով մեզի տրուած օրինակը՝ կը բաղկանայ երեք հնչուներէ. նախ մէկ աստիճան իջնելով, յետոյ կիսաձայն մը, առանց շտապելու:
14.	վերնախաղ	Elevatio .	.	.	Մեզի բուռածին համաձայն, այս նշանը կը ցուցնէ թէ պէտք է բարձրացընել ձայնը երեք շորս անգամ խաղցընելով. զործածուած է եւս երրորդ ձայնի կողման մէջ, որ կերպերուն մէջ վեցերորդն է. և հոն ձայնը երկու անգամ միայն կը թրթռայ: Ար գտնուի նաեւ երկրորդ ձայնի եղանակաց վերջը, բայց բոլորովին հակառակն է արդեամբք:
15.	ներքնախաղ	Depressio .	.	.	Երգով այս նշանին մեզի տրուած օրինակին տր. դիւնքը, թոյլ եղանակ մ'էր, որ աստիճանաբար երեք աստիճան կը բարձրանար:
16.	բնկորձ .	Bien unum.	.	.	Այս նշանս աւելի քերականական է քան թէ երաժշտական. կը ցուցընէ թէ պէտք է ոչ մ'աւելցնել այն ձայնաւորին վրայ ուր կը գտնուի, այնպէս որ փոխանակ աի կը հնչուի առանց, փոխանակ եի՛ ետեւ և իի աեղ՝ իտայ:
17.	խոսորդային	Chosrovæus .	.	.	Այս նշանին երգուած օրինակին համեմատ, կ'եւ ըստ թէ ձայնը խաղուն կերպով երկարելու է:
18.	ծնկներ	Genua .	.	.	Այս նշանին արդեանց նկատմամբ մեզի տրուած օրինակին վրայ չենք կրնար վստահել, և հոս վրան խօսիլ:
19.	էկորձ .	E unum .	.	.	Այս նշանը զանազան կերպով կը գտնուի. երբեմն միայն է, ինչպէս հոս կ'երեւի, երբեմն երկու կէտեւ ըով՝, երբեմն ալ երեք կէտեր ունի՝, կամ կրկին է առանց կէտերու, աւելի կամ նուազ զարգարուն կերպ մը նշանակել ռազմելով: Այս նշանին մեզի տրուած օրինակն շատ տարակուսական է. կը գտնուի ստեղծի եղանակաց երկրորդ պարբերութեան մէջ:
20.	ձակորձ .	Dza unum .	.	.	Այս նշանին երգով մեզի տրուած օրինակին համեմատ, ձայնը աստիճանաբար շորս աստիճան պէտք է իջնէ. բայց տրուած օրինակին ճշգրտութեան վրայ կը տարակուսենք:
21.	խում .	Implicatio .	.	.	Այս նշանը կը ցուցընէ թէ ձայնը պէտք է երկու անգամ ուրել մի և նոյն հնչման վրայ:
22.	փաթոյթ .	Implicatio .	.	.	Այս նշանը կը ցուցընէ թէ պէտք է ձայնաւորին հնչման վրայ յ մ'աւելցնել. այսինքն՝ եթէ ա մ'է, պէտք է ըսել այս, եթէ ե՛ էյէ, եթէ ի՛ իյի, իսկ եթէ օ մ'է՝ օյօ:
23.	քարքաշ .	Productio .	.	.	Այս նշանը կը ցուցընէ թէ պէտք է երկարել ձայնը խաղցընելով զեպ ի վեր և ի վայր: Ահաւաստիկ ասոր արդեանց մեզի տրուած օրինակը.

1. Չբոն մեզ այս նշանին անունը. կ'երեւի թէ նրեռեեր եւս չի գիտեր. սակայն քրեցին մեզ երաժշտական խաղերու մէջ և հոս զործած կար.

գաւ: Չի գտնուի շարականին ետեւը զորուած խաղերու ցուցակին մէջ:

			Այնպէս կ'երեւի մեզ, թէ յարաբերութիւն մը կայ այս օրինակին և քաղաքայ խաղի ձեւին մէջ, և նոյն իսկ Շրէտտերի թարգմանած լատին բառին իմաստին մէջ. մեզի ըսուեցաւ թէ երկու խաղերէ վերնախաղ և ներքնախաղ կազմուած էր առ այն ատեն կ'երեւի թէ առաջին ուրիշ նշանները վերնախաղին պիտի վերաբերին, և վերջին ուրիշ՝ ներքնախաղին:
v	24. հուհայ .	Tremulatio .	Այս նշանը կը ցուցընէ թէ պէտք է աւ ձայնաւորը փոխել, ինչպէս կ'ընէ ֆինկորման, բայց շատ աւելի ազդու կերպով. ուրիշ ձայնաւորաց վրայ չի դրուիր:
i	25. դարկ .	Tactus .	Չարկը փուշին կրկին զօրութիւնն ունի. հետեւաւոր, ինչպէս ըսին մեզի, անով նշանակուած ձայնին արտադրութիւնը զօրաւորագոյն է քան զփուշինը, եթէ այս յետինս թաւ չուենեայ:
i	26.	. . . . .	Թաւ հազագի նշանն է. սովորաբար 2 դրին վրայ կը դրուի, և անոր վրէ հնչուած կու տայ. այսպէս գործածուած կը գտնուի ի սկիզբն վերջին բառի՝ որով կը վերջանան իւրաքանչիւր ձայները, որոց օրինակները պիտի տանք:
f	27.	. . . . .	
f	28.	. . . . .	
/	29.	. . . . .	
w	30. խորովային 2 կէտով.	. . . . .	Այս նշանը 17 համարի նշանն է՝ որուն վրայ խաւեցանք:
w	31. խորովային 1 կէտով.	. . . . .	Տես թիւ 17:
f	32. վերնախաղ.	. . . . .	Այսպէս կը կոչենք զայս՝ որովհետեւ մանեւեւին չի տարբերիր 14 համարի նշանէն և եպիսկոպոսն զմեզ ապահովուց թէ նոյնն է:
w	33. ներքնախաղ	. . . . .	26-ն կը նոր գուշակել թէ ինչպէս համար այս նշանը կը կրկնուի ցուցակին վերջը. մեզի նոյն կ'երեւի 15 համարի նշանին հետ:
z	34.	. . . . .	
z	35.	. . . . .	Բոլորովին անծանօթ է մեզ այս նշանին անունն:
z	36.	. . . . .	Այս նշանը վերնախաղէ կազմուած կ'երեւի:
z	37.	. . . . .	
o	38.	. . . . .	
o	39.	. . . . .	
z	40.	. . . . .	
z	41.	. . . . .	
z	42.	. . . . .	
z	43.	. . . . .	

1. Այս նշանին անունը մեզի անծանօթ է: Նոյնպէս հետեւեալ նշանաց անունները չէր գիտեր մեզի առաջնորդը զպրապետը. հայ եպիսկոպոսին պարտական ենք այս վերջին խաղերու մասին մեր ստացած քիչ տեղեկութիւնս քեր: Հաւանական է թէ Շրէտտեր եւս չէ կրցած

անոնց վրայ տեղեկութիւն մ'առնուել, որովհետեւ զայնս հրատարակած միջոց՝ և ոչ միայն անունը կը յիշէ, և զոչ եղած է այս խաղերու ցուցակն օրինակել, ինչպէս որ գտած էր շաւրականաց մէջ:

ՅՕԴՈՒԱՅ Ե

Հայոց եկեղեցական երգոց ոչք ձայներոշ եղանակաց մէջ եղած մեծ տարբերութիւնք՝ Շրեօտերի աշանգածին, և մեր ներկայացոցածածին մէջ, ոչտո՞ք յառաջ կոչ գայ: Զայս ցոցընէրոշ համար մեր գործադրած միջոցնէրուն օգոշտը: Օրիկնակ այս ոչք ձայներոշ, նախ հայերէն գրոշքեալը և խազերով, և ապա մեր գրերով և մեր նօղայով գրոշած:

Շրեօտեր, գրեթէ հարիւր տարի առաջ, իր Thesaurus linguæ armenicæ գրերին մէջ տպել տուած է Հայոց եկեղեցական երգոց ութ ձայներու եղանակը. բայց համեմատելով զանոնք հայ պարագետին երգածներուն հետ, շատ դարմացանք գրեթէ բոլորովին իրարու հակառակ զանելով: Պէնչափ տարբեր են՝ որ ո՛ր է առնձն, եթէ համեմատէ Շրեօտերի հրատարակած երգերը մերիննէրուն հետ, իրաւամբ պիտի ըսէ, թէ՛ կամ Շրեօտեր այս ձայները հաւատարիմ ճշգրութեամբ չէ գրած, կամ թէ մենք շատ բան անոնց եղանակին վրայ աւելցուցած և փոխած ենք, և կամ զարէ մի՞ վեր այդ եղանակներն մեծամեծ փոփոխութիւններ կրած և առթիւ զարգերով ծանրաբեռնած են: Սակայն համոզուած ենք որ ասոնց և ոչ մին է իրօք: 1. — Յայտնի է թէ Շրեօտերի գրած երգոց եղանակները եզականութիւն մը և սեպհական յատկութիւն մ'ունին, որ պիտի շունենային, եթէ քիչ մը փոփոխուած և կամ այլապէս ըլլայ: 2. — Իսկ մենք կրնանք ապահովցնել թէ մեր կողմանէ ամենայն կարելի խնամք ըրած ենք, և ամէն երեւակայելի զգուշութիւններ ի գործ գրած՝ այս ձայներու եղանակները ամենայն խզմամբ ճշգրութեամբ օրինակելու, իրենց ամենաշնչին մանրամասնութեամբ: 3. — Վերջապէս ստոյգ է որ այս ձայներու եղանակները զարէ մի՞ վեր Հայոց կողմանէ ամենախիտ փոփոխութիւն մը կրած չեն, որովհետեւ միշտ նոյն խազերը կը ծածայն երգելու համար, և նոյն գրքերն են ի գործածութեան, ինչ որ էին հարիւր տարի առաջ, և զորս քննեց Շրեօտեր. և հաւանական է թէ այս գրոց

մէջ բովանդակուած եղանակներն Ս. Մեսրոպայ հարածներն ըլլան ճշգիւ: Պէտք է ապա նախկին խորհրդածութեան սաղարածն զուրս՝ բոլորովին ուրիշ պատճառներու ընծայել այն տարբերութիւնը որ կայ Շրեօտերի հրատարակած հայկական երգերուն և մեր հրատարակածին մէջ, զոր խիստ հաւատարմութեամբ նօղայի առինք, այնպիսի հայ պարագետի մը երգեցողութենէն, որ իւր արուեստին մէջ ամենաբաշկ կը համարուէր:

Ըստ մեր կտրծեաց, այս տարբերութիւնն առթող իրական և զիսաւոր պատճառաց մին է՝ մեր այժմեան յիւրոպա՝ նօղայի առած կերպը նոյն չլինելը՝ ինչ որ էր զար մը յառաջ: Պէն որ մեր այժմ սեւերով և կործերով (croche) կը նշանակենք, հարիւր տարի առաջ բոլորակներով և սպիտակներով կը նշանակին, և կամ թերատներով (semi-brèves) և սպիտակ նօղայով (minime). և սեւերը որ այն ատեն կիսասպիտակ (semi-minime) կ'առնուէին, մեր այժմեան կրկին կործերուն կը համապատասխանէին. այսպէս միւս նօղաները: Ուրիշ պատճառ մ'ալ, որ կը համարենք թէ օգնած ըլլայ Շրեօտերի հրատարակած հայերէն երգերուն և մեր գրածին մէջ եղած տարբերութեանը, կարելի է թէ այս ձայները քիչ մը տարբեր ոճով իրեն ներկայուցուցած ըլլան, քան ինչ որ զրեց և երգեց մեզի հայ պարագետը. որովհետեւ, Շրեօտերի եղանակներէն շատերը մերիննէրու պարզերն են. կը տեսնուի նման ձայներու ընթացք մը, բայց սեղանութիւններն և ամանակին զօրութիւնը միշտ նոյն համեմատութեան մէջ չեն. և ասոր պատճառ՝ կարելի է թէ իր երգիչը, աւելի զանգաղ, և աւելի պարզ ու նուազ զարգարուն երգած ըլլայ՝ քան մեր հայ պարագետը: Եթէ մեր օրինակած եղանակները խնդուած կ'երեւին, և Շրեօտերինները պարզ, ասոր պատճառն այս ալ կրնայ ըլլալ, որ՝ վախճալով թէ եղանակին կը զգչինք, եթէ ի բաց թողուինք զարգիւր որ պարագետին քմահաճոյց յատուկ կ'երեւէին, մենք խզմատութեամբ նախամեծար համարեցանք լատինա ճիշդ օրինակել, շատ գտաւարութիւն կրելով հանգերձ չափերուն՝ նկատմամբ. մինչպէս Շրեօտեր՝

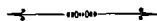
նուազ երկիւղածութեամբ, հաւանականաբար յապաւած ըլլայ իրեն զարդ երեւցածները և միայն ուշ գրած չափերուն մէջի գլխաւոր ձայններուն՝ զանոնք էական համարելով երգին։ Թիրեւս երկուքնիս հակադրութեամբ ներկայացուցած ըլլանք զանոնք, և եթէ իդանակներու կարգը փոխուած է, ինչպէս իրօք եղած կը համարիմ, այլ եւս ուրիշ բան պէտք չէ Շրէտտէրի և մեր ներկայացուցած եղանակներու մէջ եղած նմանութեան յարաբերութիւնքն անիմանալի բնելու համար։ Սակայն, այս եղանակաց վրայ մեր զգրապետին աւելցուցած զարդերը չափի վերածելու համար յաղթած զմուտարութիւննիս, ոչ միայն ապացոյց մ'են հաւատարմութեամբ Հայոց ութ ձայն եղանակներն օրինակած ըլլալնուս, այլ նաեւ նոյն իսկ այդ զարդերն աւելի կաւտարեալ և աւելի ճիշդ զաղափար մը կուտան Հայոց երաժշտական հանճարոյն ու ճաշակին։

Յաւալին այն է, (որ և ամէն տարակոյս կը փարատէր ու շատ զմուտարութիւնք կը վերցնէր) եթէ Շրէտտէր մտածած ըլլար ստիպել այս ութ ձայններն իրեն երգող անձը, որ հայկական երաժշտութեան նշաններուն վրայ բառերն ալ գրէ, ինչպէս որ մենք ընել տուինք մեր զգրապետին. որովհետեւ մեզի այնպէս երեւցաւ, թէ այս զգուշութեամբ միայն կրնայինք երգչին ուշադրութիւնը սեւեռել և ստիպել զինքը հաւատարիմ ճշդութիւն պահել այս նշանաց գործածութեան՝ և հետեւաբար եղանակաց խաղերուն մէջ. և եթէ ինքն ալ, մեզի պէս բառերուն վրայ խաղերը գրած և մեր գրերով գրած ու մեր նօղայով նշանակած ըլլար՝ հեշտուս կը հասկըցուէր և կը դիրանար դատաստանը, և նոյն իսկ Հայոց համար համեմատութեան միջոց մը կ'ըլլար անոնց ճշգրտութիւնը ճանչնալու և հաւատաւելու համար, այս նիւթիս վրայ խորհրդակցելու առթին։ Արդ, մեր ներկայացուցած եղանակաց վրայ կարելի է այս փորձն ընել, և ուղղել ուր որ ճշգրտութիւն կը պակսի, և կը փափաքինք որ օր մը ըլլայ, քանի որ շահ մը չունինք կեղծելու կամ ծածկելու այն սխալները՝ որ մերը չեն. մեր հետեւ գոտութեանց և աշխատութեան գլխաւոր նպա-

տակն ըլլալով դիրացնել այլոց՝ լուսաւորել և խորամուխ ըլլալ այն քաներուն, որոնց մենք ժամանակ կամ առիթ չունեցանք, և կամ ի հեռուստ և ի մթան միայն նշմարեցինք, անպակաս ըրինք ջանքերնիս յաւոյնքնու առ այն։

Գարայարեղի

էդ ԿՑ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՊԻԼԻՊԵԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆԻ

(Յարստես 215)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԷ ԿՈՇՏԱՆԵ, ՀԱՄԱԽՈՏԱՐՈՒՆ
ԹԵԱՆՑ ԵՒ ՏԱՌԱՒԱՐԱԶՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՑ.

Ա. — Հայկական աղբիւրներու կոչմանց մէջ, անոնց մանաւանդ որ միջին հայերէն են, առաջին տեղին կը գրաւէ յիշուած աղբիւրաց Համառօտագրութիւնն, յետոյ տեղեւուն թիւը։ Ընդհանրապէս սակայն Անսիզք Անտիոքաց գրեւէ կոչմանց մէջ, Համառօտագրութիւնն ASS. Ant. յաճախ գտնել եղած է. ուստի այն ամէն կոչմունք որ համառօտագրութիւն մը չունին միասին, Անսիզք Անտիոքացէն առնուած են։ — Գալով տեղեւուն թուոյն, էջերու թիւը՝ իրեն յաջորդող տողերու թիւերէն զատուած է (—) գծիկով մը. երբ շատ են տողերու թիւերը, կէտով մը իրարմէ կ'որոշուին։ Այսպէս, օրինակի համար, պարոնն 13-7. 24. 31, կը ցուցնէ թէ պարոնն կայ Assises d'Antiocheի մէջ յէջ 13, տող 7, տող 24, տող 31. և ուրիշ շատ էջերու թուոց մէջ. զոր օր. Փուլան 13-13, 15-15, 41-7. 22, ըսել է որ Փուլան կը հանդիպէ Assises d'Antiocheի մէջ յէջ 13 տող 13, յէջ 15 տող 15, և յէջ 41 տող 7 և տող 22։ Մանուցանենք և զայս որ Վաստակոց գրոց, Մխիթար Հերացոյ և ուրիշ մի քանի աղբիւրաց կոչմանց մէջ տողերու թիւերը առ հասարակ նշանակուած չեն։ Ուր որ տեղահամարն սխալ ըլլայ, պիտի սրբագրուի Բառգրքին մէջ՝ որ իբր յաւելուած այս քերականութեան՝ լոյս պիտի տեսնէ։